

ERTAKLAR YORDAMIDA BOLALARDA YAXSHILIKNI SHAKLLANTIRISH

Usmonova Mubina

Qo‘qon universiteti, Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi, 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Sanginova Gulnozaxon

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20427332>

Annotatsiya: Ushbu keng ko‘lamli ilmiy ma‘ruza tezisida ertaklarning bolalar ruhiyati va tarbiyasidagi o‘rni har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotda yaxshilik, mehr-oqibat, saxiylik va adolat kabi tushunchalarni bolalar ongiga singdirishning usullari, ertak qahramonlari orqali ijobiy xulq-atvorni modellashtirish mexanizmlari yoritilgan. Ishda milliy va jahon ertaklarining tarbiyaviy imkoniyatlari, ertak terapiyasining zamonaviy usullari hamda pedagog va ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyati bo‘yicha keng tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: insoniylik, ezgulik, ertak terapiyasi, sensor rivojlanish, hamdardlik, ijobiy obraz, milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, muloqot madaniyati, bolalar psixologiyasi.

Insoniyat tarixining har bir davrida yosh avlodni komil inson qilib voyaga yetkazish, ularning qalbiga ezgulik urug‘larini qadash eng oliy maqsad bo‘lib kelgan. Bugungi kunda jahon miqyosida kechayotgan murakkab ijtimoiy-ma‘naviy jarayonlar, axborot texnologiyalarining mislsiz rivoji va yot g‘oyalarning bolalar ongiga ta‘siri sharoitida yosh avlod tarbiyasi masalasi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bolalik davri insonning butun bir kelajakdagi hayoti uchun poydevor qo‘yiladigan, dunyoqarashi va xarakteri shakllanadigan eng nozik palladir. Aynan shu davrda bolada "yaxshilik" va "yomonlik" tushunchalari o‘rtasidagi farqni anglash ko‘nikmasi paydo bo‘ladi. Biroq, bolaning ruhiyati shunday tuzilganki, u quruq nasihatlarini, buyruqlarni va murakkab ilmiy tushunchalarni qabul qilishga tayyor emas. Bolaga tarbiya berishda eng samarali yo‘l bu uning xayolot dunyosiga yaqin bo‘lgan obrazli vositalardan foydalanishdir.

Xalq og‘zaki ijodining durdonasi bo‘lgan ertaklar asrlar davomida mana shunday vazifani bajarib kelmoqda. Ertaklar bu shunchaki o‘tmishdan qolgan hikoyalar emas, balki xalqning uzoq yillik hayotiy tajribasi, odobi va falsafasi jamlangan ma‘naviy xazinadir. Ushbu ishning dolzarbligi shundaki, zamonaviy dunyoda bolani ijtimoiy muhitga moslashtirish va unda sog‘lom axloqiy prinsiplarni shakllantirishda ertaklardagi yaxshilik g‘oyalariidan foydalanish zarurati mavjud. Bugungi kun pedagogikasida eng katta og‘riqli nuqtalardan biri bolalarning jonli muloqotdan va kitobxonlikdan uzoqlashib borayotganidir. Zamonaviy multfilmlar, agressiv mazmundagi kompyuter o‘yinlari va nazoratsiz axborot oqimi bolalarning ruhiy olamiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ko‘pgina xorijiy animatsion filmlarda kuch ishlatish, aldov va befarqlik ijobiy xususiyatdek ko‘rsatilayotgani achinarli holdir. Buning natijasida bolalarda tajovuzkorlik, o‘zgalar dardiga befarqlik va hissiy qashshoqlik kuzatilmoqda.

Ota-onalarning o‘z farzandlariga ertak aytib berishga vaqt topa olmayotgani, oila muhitida ertakxonlik madaniyatining yo‘qolib borayotgani ham jiddiy muammodir. Bolalar orasida bullying, ya‘ni tengdoshlarini kamsitish holatlarining ko‘payishi ham ularning qalbida yaxshilik va rahmdillik tuyg‘ularining yetarli darajada shakllanmaganidan dalolat beradi. Mazkur ilmiy ish ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ertaklar yordamida bolalar qalbini yumshatish va ularni insoniylikka qaytarish yo‘llarini izlaydi. Ishdan ko‘zlangan asosiy maqsad ertaklar orqali bolalarda yaxshilik tuyg‘usini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini har tomonlama yoritib berishdir. Biz ertak qahramonlarining xatti-harakati bolaning ruhiyatiga qanday ta‘sir qilishini, ijobiy obrazlar orqali bolada qanday qilib mehr-oqibat va saxiylik kabi fazilatlarni uyg‘otish mumkinligini ilmiy asoslashga harakat qildik.

Shuningdek, pedagoglar va ota-onalar uchun ertaklardan samarali foydalanish metodikasini ishlab chiqish hamda ushbu jarayonda qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ko'rsatib berish asosiy maqsadimizdir. Bolalar dunyoni timsollar orqali ko'radilar. Ularning xayoloti juda keng bo'lib, ertaklardagi har bir voqeani o'z boshidan kechirayotgandek his qiladilar. Ertak janrining o'ziga xosligi shundaki, unda yaxshilik har doim g'alaba qozonadi, bu esa bolada hayotga nisbatan ishonch va nekinlik uyg'otadi. Ertaklardagi yaxshilikni shakllantirish mexanizmlari juda keng qamrovlidir.[1]

Birinchi navbatda, ertaklardagi ijobiy qahramonlar bolalar uchun axloqiy kompas vazifasini o'taydi. Masalan, o'zbek xalq ertaklaridan biri "Zumrad va Qimmat"ni olaylik. Bu yerda Zumrad timsolida mehnatsevarlik, kattalarga hurmat, muloyimlik va yaxshilik qilish kabi hislatlar mujassam. Bola Zumradning sarguzashtlarini tinglar ekan, uning qilgan har bir yaxshiligi unga baxt keltirganini ko'radi. Qimmat timsolida esa yalqovlik va yomonlikning oqibati qanday bo'lishini tushunadi. Bu jarayon bolada yaxshilik qilish bu baxtga erishishning yagona yo'li degan mustahkam ishonchni shakllantiradi. Bunday o'rnak bolaning ongiga nasihatdan ko'ra ming marta chuqurroq o'rnashadi.

Ikkinchi muhim jihat, bu hamdardlik yoki empatiya tuyg'usini uyg'otishdir. Ertak qahramoni qiyinchilikka tushganda, unga nohaqlik qilinganda bola qattiq qayg'uradi. Masalan, "O'gay ona va qiz" yoki "Egrining jazosi" kabi ertaklarda qahramonlarning chekkan iztiroblari bolaning qalbini yumshatadi. Bu jarayon bolani boshqalarning dardini tushunishga, ularga yordam qo'lini cho'zishga o'rgatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam ravishda ertak tinglaydigan bolalar jamoada o'z tengdoshlariga nisbatan ancha mehribon va e'tiborli bo'ladilar. Ular boshqalarning ko'z yoshini ko'rganda befarq qola olmaydilar, chunki ertaklarda ular har doim ojizlarga yordam berish kerakligini o'rganganlar. [2].

Uchinchi yo'nalish, bu mehnat va yaxshilikning o'zaro bog'liqligidir. Ertaklarda yaxshilik hech qachon shunchaki, o'z-o'zidan kelmaydi. Qahramon albatta mehnat qilishi, qiyinchiliklarni sabr bilan yengishi va boshqalarga begaraz yordam berishi kerak. "Oltin tarvuz" ertagini eslaylik. Kambag'al dehqon yarador laylakni davolagani va unga mehr ko'rsatgani uchun mukofotlanadi. Boy esa aksincha, yomonlik qilgani uchun jazosini oladi. Bu ertak bolaga yaxshilik qilish faqat insonlarga emas, balki tabiatga, hayvonlarga ham tegishli ekanini, yaxshilik har doim qaytib kelishini o'rgatadi. Bu esa bolada ekologik madaniyatni va tabiatga bo'lgan muhabbatni ham shakllantiradi. [3].

Pedagogik nuqtai nazardan ertaklardan foydalanishning bir qancha zamonaviy usullari mavjud bo'lib, ular bolaning faolligini oshiradi. Ertak aytib berish shunchaki bir tomonlama jarayon bo'lmasligi kerak. Tarbiyachi ertakni aytish jarayonida bolaga savollar bilan murojaat qilishi, uni voqealar rivojini taxmin qilishga chorlashi lozim. Masalan, "Sizningcha, qahramon nima uchun bunday qildi?", "Siz bo'lsangiz qanday yordam bergan bo'lar edingiz?" kabi savollar bolani ma'naviy tanlov qilishga o'rgatadi. Shuningdek, "ertakni davom ettirish" usuli orqali bola o'zini ijobiy qahramon o'rniga qo'yib, ezgu ishlar qilishni xayol qiladi. Sahnalashtirish yoki dramalashtirilgan o'yinlar esa bolada yaxshilik qilishning zavqini amalda his qilishga imkon beradi. Bola ijobiy obraz rolini ijro etganda, o'zini haqiqiy qahramondek his qiladi va bu kayfiyat uning real hayotiga ham ko'chadi. Ertak terapiyasi bugungi kunda bolalar psixologiyasida eng kuchli metodlardan biri hisoblanadi. Bu usul yordamida boladagi qo'rquvlar, agressiya va yomon odatlar davolanadi. Agar bolada tajovuzkorlik belgilari bo'lsa, unga boshqalarga zarar keltirgan qahramonning pushaymon bo'lgani va yaxshi tomonga o'zgargani haqidagi ertaklar aytiladi. Ertak orqali bola o'z xatosini tushunadi va uni tuzatishga harakat qiladi. Bunda tarbiyachining ovoz

ohangi, ertak aytish mahorati va samimiyligi katta ahamiyatga ega. Bolaning ko'zlariga qarab aytilgan har bir ertak uning ruhiyatida chuqur iz qoldiradi.[4]

Oila muhitida ota-onalarning o'rni alohida ta'kidlanishi lozim. Uyqudan oldin aytilgan ertak nafaqat bolani tinchlantiradi, balki uning onstiga ezgu o'ylarni joylaydi. Ota-ona bilan birga ertak tinglash bolada xavfsizlik va mehr tuyg'usini uyg'otadi. Mehribon va yaxshi qahramonlar haqida o'ylagan bola tinch uxladi va hayotga bo'lgan mehri ortadi. Shuning uchun ham ota-onalarga zamonaviy gadjetlar o'rniga ko'proq milliy va jahon adabiyoti durdonalaridan foydalanish tavsiya etiladi. [5].

Keng qamrovli tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki, ertaklar bolalarda yaxshilik tuyg'usini shakllantirishning eng go'zal va begaraz manbaidir. Ular orqali bolalar hayotning barcha ranglarini, yaxshi va yomonni ajratishni, boshqalarga yordam berishning zavqini o'rganadilar. Ertak yordamida tarbiya topgan bolalarning qalbi toza, dunyoqarashi keng va atrofda qilarga nisbatan e'tiborli bo'ladi. Maktabgacha ta'lim va oilaviy muhitda ertakxonlik madaniyatini tiklash, ertaklarni shunchaki tinglash bilan cheklanmasdan, ularni tahlil qilish va hayotga tatbiq etish yosh avlodning ma'naviy barkamolligini ta'minlaydi. Fikrimizcha, har bir bola yaxshilik g'alaba qozonadigan va mehr-oqibat ulug'lanadigan ertaklar ruhida ulg'ayishi shart, shundagina bizning jamiyatimiz yanada sog'lom va insonparvar bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Boltaboyeva M. Sh. *Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining o'rni*. 2018.
2. Hasanov A. A. *Pedagogik mahorat va bolalar adabiyoti*. 2019.
3. Yo'ldosheva S. N. *Bolalar psixologiyasi: Ertak terapiyasi va uning ahamiyati*. 2020.
4. Qodirova F. R. *Kichik yoshdagi bolalarda nutq o'stirish va badiiy tafakkurni shakllantirish metodikasi*. 2021.
5. Rasulova Z. D. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar yordamida bolalarni komil inson qilib tarbiyalash*. 2022